

Pitrus hoeft helemaal geen probleem te zijn

Ze zijn vaak al van grotere afstand herkenbaar: de voormalige landbouwgronden die na een of twee jaar natuurontwikkeling helemaal vol staan met pitrus. Stagnerend water en de fosfaatconcentratie in de bodem zorgen voor dit ogenschijnlijk onuitroeibaar probleem. In niets lijkt het gebiedje op de soortenrijke vegetatie dat het had moeten worden, de weidevogels laten het gebied links liggen. Vandaar dat er in de serie veldwerkplaatsen al veel aandacht is uitgegaan naar het pitrus en fosfaatprobleem.

foto Adriaan Guldemond

Veldwerkplaats in de Krimpenerwaard. Op de voorgrond Rudi Terlouw (met zonnebril).

In februari kwamen 17 beheerders stezamen in de Krimpenerwaard om daar van regiohoofd Rudi Terlouw van het Zuid-Hollands Landschap te horen dat pitrus in de praktijk een heel goed te beheersen probleem is. Sterker nog, pitrus hoeft helemaal geen probleem te zijn als je als beheerder maar goed kijkt in het veld, kijkt wat er gebeurt, probeert het systeem te begrijpen op tijd ingrijpt. Even de situatie. De Krimpenerwaard is een veenweidepolder van 12.500 hectare. In het gebied moet 2500 hectare nieuwe natuur komen. Die nieuwe natuur heeft in gelijke

delen (1/3, 1/3, 1/3) natuurdoeltypen voor weidevogelgrasland, nat en vochtig schraalgrasland en moeras en open water gekregen. Een eis is daarbij dat er zo min mogelijk peilgebieden moeten komen en dat daar waar mogelijk het agrarisch medegebruik gestimuleerd moet worden. De waterkwaliteit is matig of slecht en de veengrond is overal zwaar bemest geweest, met hoge fosfaatgehalten tot gevolg. Regelmatig kan Rudi Terlouw een perceel toevoegen aan het areaal natuur. Tijdens de veldwerkplaats laat hij zien hoe dat in de praktijk

uitpakt. Terlouw begint met de stelling dat pitrus niet het probleem is. "Als ik een nieuw perceel krijg en er staat pitrus, dan is het vaak een perceel met stagnerend water, bijvoorbeeld omdat ze het met machines hebben dichtgereden. Of het terrein is de laatste jaren verwaarloosd geweest en is er dus minder onderhoud gepleegd. Afhankelijk van het doel dat we hebben ga ik ter plekke maatregelen nemen. De drie verschillende natuurtypen hebben namelijk elk verschillende eisen voor drooglegging. Moeras is natter dan botanisch grasland, is natter dan weidevogelgrasland."

Ook op Eerste Kerstdag

"Het belangrijkste voor het beheer van dit soort gebieden is dat je moet redeneren vanuit het terrein", vertelt Terlouw later op zijn kantoor. Het grootste gevaar voor pitrus ontstaat door bodemverdichting en stagnerend water bij de inrichting van een gebied, tijdens het afplaggen bijvoorbeeld. Dus de botanische percelen plag ik meteen af. De percelen zijn hier over het algemeen 25 meter breed en een kilometer lang. Ik haal er over de hele lengte van het perceel aan de ene kant twintig centimeter en aan de andere kant twaalf af. Op die manier ben ik het meeste fosfaat kwijt en bovendien stroomt het zure regenwater altijd oppervlakkig af. En het resultaat is dat je ook in je perceel een variatie krijgt: op de niet zo diep geplagde delen komen de dotterbloemen en de wat dieper geplagde

delen komt natte zegge. Bovendien snijd je door schuin te plaggen ook andere diepten van de zaadbank aan en dat geeft waarschijnlijk een gevarieerdere vegetatie.” En is het daarmee klaar? Nee, natuurlijk niet, verzekert Terlouw. “Je moet als beheerder voortdurend in de gaten houden wat er gebeurt. De eerste drie jaar geef ik altijd tussen de 200 en 500 kilo kalk per hectare. In granulaatvorm en niet te dicht langs het water anders heeft het te veel negatieve invloed op de waterkwaliteit. Daarnaast is het natuurlijk niet slim om als het al te nat is, gewoon je koeien te laten staan op dit soort graslanden. Die zorgen dan namelijk voor trapgaten

in de bodem en dus mooie kiemingsplaatsen voor pitrus. Er af halen dus. Als er nog veel vegetatie staat, stuur ik er zo nodig wat schapen in. En staat er in de winter nog pitrus en het gaat vriezen, ook al is het Eerste Kerstdag of nieuwjaarsdag, dan gaan we maaien. Want dan maak je de bodem niet kapot en je gaat het volgend groeiseizoen in met een heel korte vegetatie. In principe probeer ik dit soort terreinen drie keer te maaien en drie keer te bekalken. Daarmee put je de pitrus aardig uit en doordat de pitrus zo kort is, kunnen de andere kruiden steeds beter de concurrentie aan met pitrus. Bovendien is het slim om juist voor de peilopzetting de vegetatie te maaien omdat je dan tenminste geen zaad met het oppervlaktewater gaat verspreiden. Uiteindelijk heb ik nergens een hogere bedekking pitrus dan 5-12 procent en dat levert geen enkel probleem op.”

Diverse plasdras-situaties

Voor weidevogelbeheer heeft Terlouw weer andere overwegingen. “Als je plasdras-situaties creëert, weliswaar prima voor weidevogels, dan kun je verwachten dat er pitrus komt door het stagnerend water. Gebieden helemaal en langdurig onder water zetten, is uiteraard ook niet wenselijk, want dan houd je geen regenworm meer over. De vraag is dus hoe je voldoende regenwormen voor weidevogels houdt en geen pitrus. Ik doe dat hier door gedurende het jaar meerdere plasdras-situaties op verschillende percelen te creëren. En op die percelen voer ik dan een op regenwormen gericht beheer, voornamelijk door de zuurgraad optimaal te houden. En soms gooi ik er nog wat vaste mest op om een wat opener bodemstructuur te krijgen. Ik wil een perceel daarom ook maar maximaal gedurende een paar maanden plasdras houden. Dus heb ik op korte afstand meerdere plasdras-situaties die elkaar opvolgen. De plassen drogen in een paar maanden op, je hebt dus ook bijna altijd

wel ergens tijdelijke natte moeraszones waar de vogels hun voedsel vinden. Door op die manier op voedsel te sturen, en te zorgen voor niet te lange inundaties, houd je de pitrus in toom en wemelt het hier van allerlei soorten weidevogels.”

Schop

Maar wat nu als er toch pitrus opkomt? Hoe beheert Terlouw dat? Het mooiste is dat te zien in een perceel waar een kronkelend wandelpad in is aangelegd. Links van het pad is geplagd, gemaaid en meerdere keren bekalkt. Rechts van het pad is alleen geplagd. Uiteraard ziet het er links mooier en gevarieerder uit en is het soortenrijke met onder andere kleine zeggen, egelboterbloem en watervanel. Waar alleen maar geplagd is, staat volop pitrus met enkele horsten riet en grote lis-dodde. Maar als je het perceel in gaat, zie je al snel dat de pitrus helemaal niet zo vitaal is. En de bedekking is maximaal veertig procent. “Deze pitrus is hier op zijn retour. Mijn ervaring is dat pitrus op dit soort percelen vanzelf verdwijnt”, meent Terlouw. Maar is alle fosfaat ook echt weg, vragen de andere excursiegangers zich af. Heb je diep genoeg geplagd? “Dat weet ik natuurlijk niet zeker, maar de ervaringen van de afgelopen jaren leren simpelweg dat ik diep genoeg plag. Ik denk dat het op zandgronden misschien moeilijker is in te schatten, maar hier gaat het nu eenmaal goed. Als je je maar niet te veel richt op alle regeltjes, maar wel altijd een schop bij je hebt als je het veld in gaat zodat je kan zien of er regenwormen aanwezig zijn. Als deze er niet zijn hoeft je ook geen water op te zetten voor weidevogelbeheer. Op tijd en goed reageren op de veldsituatie is en blijft het allerbelangrijkste. Ik zeg wel eens de eerste dotterbloem in de greppel is dichthouden, zodat er geen zaad uitspoelt, de eerste pitrusplant in de greppel betekent greppelen en bekalken. Pro-actief beheren dus dan houd je ook pitrus goed in toom.”

Planning veldwerkplaatsen

18 maart

Landschapstype landelijk

Thema Fosfaatproblematiek (beekdal, nat zandlandschap, laagveen en zeeklei en rivieren landschap.

Lokatie Friesland

25 april

Landschapstype Beekdalen

Thema Begrazing van beekdalen

Lokatie De Stokkert (Westervelde)

9 mei

Landschapstype Droge zandgronden

Thema Lindeaanplant

Lokatie Kasteel Doorwerth

16 mei

Landschapstype Rivierengebied

Thema Beheer stroomgraslanden

Lokatie Millingerwaard, Erlecomsewaard en Vreugderijkerwaard

13/14/20 mei

Landschapstype Beekdalen

Thema Beekdalbreed herstel

Lokatie Geeserstroom (Gees)

23 juni

Landschapstype Beekdalen

Thema Soortenbeleid in beekdalen

Lokatie Gemert/Bakel

Baggeren en het effect op de fauna

Herstelt de macrofauna van een laagveengebied zich als het gebied wordt gebaggerd? Bekend is dat de vegetatie goed kan reageren als de sliblaag wordt verwijderd. En ook de waterkwaliteit verbetert in veel gevallen. Maar geldt dat eigenlijk ook voor de fauna? Het deskundigenteam Laagveen- en Zeekleilandschap vroeg aan de Stichting Bargerveen om dat te onderzoeken. En het blijkt dat de fauna zich inderdaad kan herstellen. Maar dan moet een beheerder zich wel houden aan een paar belangrijke aanbevelingen die de onderzoekers hebben geformuleerd.

Intacte laagveenwateren zijn soortenrijke systemen. Een groot deel van deze biodiversiteit bestaat uit. Maar een gevarieerde fauna heeft een gevarieerde vegetatiesamenstelling en -structuur nodig en dat betekent in de praktijk eigenlijk dat de hele verlandingsreeks van oevervegetaties naar open water aanwezig moet zijn. De verlandingsvegetatie doet hierbij onder andere dienst als schuilplaats tegen predatoren, als foerageerbiotoop en als plek om eieren af te zetten. Verschillende soorten hebben een voorkeur voor verschillende delen van de verlandingsreeks. Maar laagveenwateren zijn vaak ernstig aangetast door verzuring, verdroging en vermessing. De vraag is dus of aangetaste laagveenwateren weer compleet worden na baggeren. In de praktijk is al wel de nodige ervaring opgedaan en het blijkt dat de typische verlandingsvegetaties na het baggeren vaak wel weer terug komen. Door het tegen gaan van eutrofiëring wordt de waterlaag immers voedselarmer en verbetert het doorzicht. Hierdoor kunnen ondergedoken waterplanten in bedekking toenemen. Dit leidt weer tot een verbetering van het zuurstofgehalte doordat de waterlaag niet meer wordt afgesloten. Op drie locaties, te weten de polder Sluipwijk (Reeuwijkse plassenengebied), Molenpolder (Noorder Maarsseveense Plassen) en de Schinkellanden (Wieden) is gekeken of baggeren ook een positief effect heeft op de macrofauna.

Meer voorzichtigheid

De gebaggerde wateren uit het onderzoek hebben inderdaad een hogere waterkwaliteit, een beter ontwikkelde vegetatiestructuur en een soortensamenstelling van de macrofauna die sterker overeenkwam met die in de Wieden, de locatie die als een soort referentie-

een opmerkelijk advies omdat juist vanwege de fauna vaak in andere systemen zoals heiden, wordt geadviseerd om niet te grote delen in een keer te behandelen. Maar uit dit onderzoek in laagveenwateren blijkt dat de kans gering is dat relictpopulaties van zeldzame soorten aanwezig zijn. Bij laagveenwateren die nog enigszins intact zijn en waar bijvoorbeeld nog wel sprake is van enige bedekking door ondergedoken vegetatie, is uiteraard meer voorzichtigheid geboden. Omdat uit het onderzoek wel is gebleken dat een aantal algemene, maar systeem-karakteristieke soorten grote populaties in ongebagger-

foto Geert van Duinhoven

Laagveenwater in de Wieden met Krabbescheervegetatie

gebied geldt voor laagveenwateren. Dus een positief effect van baggeren op de fauna. En in die zin dus aanbevelenswaardig om te baggeren. Maar baggeren zonder na te denken, zal echter zelden het gewenste effect hebben, waarschuwen de onderzoekers. In ieder geval is het voor een positief resultaat belangrijk dat gebaggerde delen niet in verbinding staan met ongebaggerde gebieden. Dat is praktisch te regelen door grote delen van een gebied in een keer uit te baggeren. Dit lijkt

de delen hebben, bevelen de onderzoekers aan om gebieden niet integraal uit te baggeren maar stapsgewijs, zodat vanuit de populaties in de ongebaggerde wateren een snelle herkolonisatie kan optreden naar de gebaggerde wateren. Dit is te bereiken door in verbinding staande gebieden ook uit te baggeren of door de gebaggerde wateren zolang af te sluiten met schotten. Een dergelijke aanpak kan wel de dispersie van soorten belemmeren. Daarom is het goed om kleine stuk-

jes, waar enige ontwikkeling van de oevervegetatie is, zoals inhammen in vaarten of ondiepe delen aan de uiteinden van petgaten worden ontzien bij het baggeren. Dat zal de herkolonisatie van eventuele zeldzame en minder zeldzame, maar systeem-karakteristieke soorten ten goede komen. Deze stukjes mogen niet te groot zijn (vuistregel: tot 2% van het oppervlakte) om het risico te vermijden dat teveel slib achterblijft en zich opnieuw verdeelt waardoor de effectiviteit van de maatregel afneemt.

Baggerdiepte

Ook erg belangrijk bij het baggeren is om tijdens de werkzaamheden zoveel mogelijk fijn bagger te verwijderen zodat er zo min troebeling door opwerveling optreedt. In Sluipwijk bleek namelijk dat in de gebaggerde wateren nogal wat slib is achtergebleven waardoor de nutriëntenconcentraties onvoldoende laag werden en dus ook het doorzicht onvoldoende verbeterde. Daarom is het belangrijk om voldoende diep te baggeren maar tegelijkertijd ook rekening te worden gehouden met o.a. de diepte waarop de zand- of klei ondergrond begint, de aanwezigheid van zaadbanken en de kwaliteit van de veenbodem en het bodemvocht. In de praktijk kan dit overigens nog wel eens problemen opleveren. Vaak is het namelijk niet bekend, niet goed

in te schatten hoeveel bagger er uiteindelijk vrij zal komen. Misschien valt het mee, misschien vat het tegen. Maar de financiering gaat wel uit van een vooraf vastgestelde en goedgekeurde calculatie. Maar voor het beheer zou het dus beter zijn om tijdens het baggeren te bepalen hoe diep er gewerkt zal gaan worden. En onvoorzien meerwerk wordt alleen vergoed indien als de beheerder daar vooraf een verzoek toe heeft ingediend en dat verzoek is goedgekeurd.

Grotere tijd- en ruimteschaal

In het onderzoek zijn verschillende onderzoekslocaties met elkaar vergeleken: tussen verschillende terreinen en ook tussen gebaggerd en niet gebaggerd. De ongebaggerde wateren in Sluipwijk hebben bijvoorbeeld een groter aandeel waterkevers, wormen en bloedzuigers. Dit duidt waarschijnlijk op het optreden van lage zuurstofconcentraties, omdat deze groepen veel soorten met een hoge tolerantie tegen lage zuurstofgehalten bevatten. Het aandeel van deze groepen is ook lager in de gebaggerde wateren in Molenpolder en is het laagste in de Wieden. Het lagere aandeel in gebaggerde wateren kan mede veroorzaakt zijn doordat met name de wormen en bloedzuigers ook gevoelig voor baggeren zijn, doordat ze tegelijk met het slib worden verwijderd. Waterwantsen hebben een lager aandeel in de gebaggerde wateren in Sluipwijk, wat mogelijk een direct effect is van het baggeren, doordat exemplaren zijn opgezogen. Het aandeel dansmuggen en haften is groter in de ongebaggerde wateren in Molenpolder en daarmee lijken deze wateren op de Wieden. In de gebaggerde wateren is het aandeel libellen en kokerjuffers erg hoog, evenals in de Wieden. De soortensamenstelling tussen de diverse locatie zijn echter zo groot, en de situatie van Sluipwijk is zo anders dan Molenpolder en de Wieden, dat het op basis van deze

gegevens nog niet mogelijk is om een aantal soorten aan te wijzen als fauna-indicator voor herstel. Met name de tijd die verstreken is tussen het baggeren en het onderzoek verschilt per locatie. Maar door al die gegevens met elkaar te vergelijken, blijkt dat faunagegevens een meerwaarde hebben bij het bepalen van de mate van ecologisch herstel. Faunaherstel wordt namelijk gestuurd door factoren die deels op grotere tijd- en ruimteschaal werkzaam zijn dan het herstel van vegetatie en waterkwaliteit. Gegevens over de fauna geven dus weer meer inzicht in de mate van herstel en de herstelfase waarin een laagveenwater zich bevindt. Daarom, zo menen de onderzoekers, is het waardevol om bij een aantal toekomstige projecten, waarbij de uitgangssituatie wordt vastgelegd, ook watermacrofauna te monitoren, zodat een vergelijking kan worden gemaakt tussen de toestand van één locatie voor en na baggeren.

Onderzoeksmonitoring effecten van baggeren in laagveenwateren op watermacrofauna.

Wilco C.E.P. Verberk, Hans Esselink.
Het rapport kan schriftelijk of per email worden besteld bij de directie Kennis onder vermelding van code 2007/dk082/O.

Let op: Uitel OBNSymposium

Op 3 april 2008 zou het OBNSymposium 'Van standplaats naar landschap' plaatsvinden. Het symposium is wegens omstandigheden echter uitgesteld tot na de zomer. Er zal zo spoedig mogelijk een nieuwe datum worden vastgesteld. Zodra die bekend is zal die via de vakbladen, Natuurkwaliteit.nl en deze nieuwsbrief worden bekend gemaakt. Mensen die zich al hebben aangemeld, worden binnenkort benaderd door Organisatiebureau Wageningen voor de verdere procedure.

colofon

De Nieuwsbrief OBN is een uitgave van de directie Kennis van het Ministerie van LNV. Een pdf-versie van deze nieuwsbrief is op te vragen bij a.m.p.de.wee@minlnv.nl.

Redactie
Geert van Duinhoven

Redactie-adres
Directie Kennis
Postbus 482, 6710 BL Ede
t 0318 822 500

Vormgeving
Jelle de Gruyter
Grafisch Atelier Wageningen

Druk
Senefelder Misset, Doetinchem

